

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

ISSN 1304-5482

GÖÇ, HİCRET ve DİASPORA

Yasin AKTAY

İslamcılık ve Bir Modern Melankoli:
Eve Dön(eme)mek

Mehmet AZİMLİ

Olağanüstü Olaylar Örgüsünde
Hz. Peygamber'in Hicreti

Kadir ALBAYRAK

Tebdîl-i Mekânda Ferahlık Var mıdır
veya Eyne'l-Mefer?

Celaledin ÇELİK

Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılık,
Kültürel Çatışma ve Din

Mustafa ALICI

Diasporada Diyalog? Batı'da Müslüman
Grupların Dinlerarası Diyalog Perspektifleri

Necmettin GÖKKIR

Avrupalı Müslümanlar ve Kur'an
-Diasporada Tefsir ve Entegrasyon-

Ramazan ADIBELLİ

Mircea Eliade ve Sürgün
Hadisesinin Anlamlandırılması

Ali Osman KURT

Yahudilik'te Sürgün Metaforu:
"Boş Ülke" Miti ve "İncir" Benzetmesi

Hakan OLGUN

Asurî Göçleri ve Kimlik Arayışı

Mehmet ALICI

Mitolojik Bir Hafızanın Yönlendirdiği Bir Göç:
Puritanist Göç Hareketi

cilt: 5 sayı: 3 Eylül - Aralık'08



MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

ISSN: 1304-5482

GÖÇ, HİCRET ve DİASPORA

Cilt/Volume: 5 Sayı/Number: 3
Eylül – Aralık / September – December 2008

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi
Cilt/Volume 5 Sayı/Number: 3 Eylül –Aralık / September –December 2008
ISSN: 1304-5482

Sahibi / Owner

Milel ve Nihal Eğitim, Kültür ve Düşünce Platformu Derneği adına Şinasi Gündüz

Yazı İşleri Sorumlusu / Legal Representative

Yasin Aktay

Editör / Editor

Şinasi Gündüz

Editör Yrd. / Co-Editor

Cengiz Batuk

Sayı Editörü / Editor of Issue

Necdet Subaşı

Yayın Kurulu/ Editorial Board*

Alpaslan Açıkgenç, Ayaz Akkoyun, Yasin Aktay, Mahmut Aydın,
Cengiz Batuk, Şinasi Gündüz, İbrahim Kayan, Necdet Subaşı,
Burhanettin Tatar

Danışma Kurulu/Advisory Board*

Baki Adam (Prof. Dr., A.Ü.); Mohd. Mumtaz Ali (Prof. International Islamic Univ. Malezya); Adnan Aslan (Doç. Dr., İSAM); Kemal Ataman (Yrd. Doç. Dr., Uludağ Ü.); Mehmet Akif Aydın (Prof. Dr., Marmara Ü.); Yılmaz Can (Prof. Dr., O.M.Ü.); Ahmet Çakır (Yrd. Doç. Dr., O.M.Ü.); Mehmet Çelik (Prof. Dr., Celal Bayar Ü.); Waleck S. Dalpour (Prof. University of Maine at Farmington); İsmail Engin (Dr., Berlin); Cemalettin Erdemci (Doç.Dr. Y.Y.Ü.); Tahsin Görgün (Doç. Dr., İSAM) Ahmet Güç (Prof. Dr., Uludağ Ü.); Recep Gün (Doç. Dr., O.M.Ü.); Mevlüt Güngör (Prof. Dr., İ.Ü.); Ömer Faruk Harman (Prof. Dr., Marmara Ü.); Erica C.D. Hunter (Dr., Cambridge Univ.); Mehmet Katar (Doç. Dr., A.Ü.); Mahmut Kaya (Prof. Dr., İ.Ü.); Sadık Kılıç (Prof. Dr., Atatürk Ü.); Şevket Kotan (Dr., Ankara); İlhan Kutluer (Prof. Dr., Marmara Ü.); George F. McLean (Prof. Catholic Univ., Washington DC); Ahmet Yaşar Ocak (Prof. Dr., Hacettepe Ü.);Hakan Olgun (Yrd. Doç. Dr., İ.Ü.); Jon Oplinger (Prof. University of Maine at Farmington); Ömer Özsoy (Prof. Dr., Frankfurt Univ.); Roselie Helena de Souza Pereira ; (Mestre em Filofia-USP; UNICAMP Brasil); Ekrem Sarkıoğlu (Prof. Dr., S.D.Ü.); Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr., İ.Ü.); Bobby S. Sayyid (Dr. Leeds Univ.); Mustafa Sinanoğlu (Doç. Dr., İSAM); Mahfuz Söylemez (Doç. Dr. Hitit Ü.); Necdet Subaşı (Yrd. Doç. Dr., Muğla Ü.); Bülent Şenay (Doç. Dr., Uludağ Ü.); İsmail Taşpınar (Doç. Dr. Marmara Ü.); Cafer Sadık Yaran (Prof. Dr., İ.Ü.); Ali Murat Yel (Yrd. Doç. Dr., Fatih Ü.); Hüseyin Yılmaz (Doç. Dr., Y.Y.Ü.); Ali İhsan Yitik (Prof. Dr., D.E.Ü.)

* Soyadına göre alfabetik sıra / In alphabetical order

Baskı / Publication

Doğanbey Ladin Ofset - İstanbul, Mayıs 2009
2.Mat. Sit. 3 NB 15 Topkapı İstanbul

Yönetim Yeri / Administration Place

Milel ve Nihal Eğitim, Kültür ve Düşünce Platformu Derneği
Hüsambey Mh. Haydarbey Cd. No: 3, Tel: (0212) 533 97 31 Fatih / İstanbul
www.milelvenihal.org / www.dinlertarihi.com e-posta: milelnihal@dinlertarihi.com

Milel ve Nihal yılda üç sayı olarak dört ayda bir yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. *Milel ve Nihal*'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları *Milel ve Nihal*'e ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınmaz. Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasından yayın kurulu sorumludur.

Tebdîl-i Mekânda Ferahlık Var mıdır veya Eyne'l-Mefer?

Kadir ALBAYRAK*

Atıf/©: Albayrak, Kadir (2008). Tebdîl-i Mekânda Ferahlık Var mıdır veya Eyne'l-Mefer?, Milel ve Nihal, 5 (3), 81-104.

Özet: Hicret insanlık tarihinde önemli bir fenomendir. Peygamberler, kahramanlar, kavimler hatta kimi hayvanlar bile tarih boyunca hicret etmişlerdir. Aslında insanlık tarihi hicretle başlamıştır da denebilir. Hicret zorunlu bir tercihtir. Çünkü o son seçenektir. Öte yandan birkaç istisna dışında peygamberlerin hepsi ve din kurucuları da hicret etmişlerdir. Bu anlamda medeniyetler hicretin bir meyvesi olarak ortaya çıkmıştır. İslam medeniyeti de Hz. Muhammed'in hicretinden sonra gelişip serpilmiştir. İslamî hicret aynı zamanda İslamî takvimin de başlangıcıdır.

Biz bu yazımızda hicret fenomeni üzerine yarı akademik ve estetik bir makale denemesi yaptık. Bu, çözümden daha çok sorgulamaya dayalı bir deneme oldu.

Anahtar Kelimeler: Hicret, dinler ve hicret, günümüzde hicret, firar, peygamberler ve hicret.

Giriş

Hicret, tecridin sonunda meydana gelen bir tercihtir.¹ Özden ve hakikatten kopuk, dünyevî iş/ret içerisinde deęişime² direnerek

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Hicret kelimesinin hecelerinin tersten okunuşu "tercîh" şeklindedir. Biz burada bu dil oyunundan öte, gerçek anlamda hicretin bir tercih olduğunu da vurgulamak istedik.

yaşamaya alışmış olanların anlamaları ve onaylamaları mümkün olmayan bir tercih. Hicret, insanlık tarihi boyunca dinî anlayışları, yaşayışları derinden etkilemiş olan esrareniz bir olgudur. Bu etkinin sebep-i hikmeti, hicretin insanları alışmış buldukları günlük hayat tarzlarından, hayvanî hazlardan, geleneksel düşünce formlarından koparıyor olmasında aranabilir.

Hicret, buzdağının görünen kısm-ı asgarıdır. Herkes bu görünen kısmı gördüğü için görüyor. Esasen, görünmeseydi onu gören olmayacaktı da. Görenin cehdinden değil, görünenin kendini sunmasından kaynaklanan bir durum söz konusu. Nitekim hicret denince anlaşılan genel geçer kanaati Cemil Meriç, Ali Şeriatî'den aktarırken diyor ki; "Hicretten Müslümanların anladığı, Peygamberin emriyle belli sayıda sahabenin Mekke'den Habeşistan'a ve Medine'ye göçmeleridir. Yani onlara göre hicret, coğrafi ya da siyasî sebepler yüzünden ilkel veya yarı medenî bir kavmin, bir bölgeden başka bir bölgeye göçüşünü belirten tarihî bir kavramdır. Ben öyle düşünmüyorum. Kur'an'dan çıkardığım mana, hicretin derin bir felsefi ve sosyal prensip olduğudur. Tarihte bildiğimiz yirmiyedi medeniyetin hepsi hicretten sonra ortaya çıkmışlardır. Başka bir deyişle, hiçbir ilkel toplum, yaşadığı yurdu bırakıp başka bir ülkeye göçmeden medenileşmemiştir."³

Şu halde hicret, statik kalıplara karşı dinamik bir tutumu bilinçli bir tercihtir. Fransız etnolog Lucien Lévi Bruhl ve Romen asıllı dinler tarihçisi Mircea Eliade'ın ifadesiyle tekrarlayacak olursak hicret, *medenileştirici kahramanların* yolu yordamıdır.⁴ Hicret medenileşme ve medineleşmedir. Yani büyük toplulukları, değişik inanç ve düşünceleri bir arada (b)arındırma iradesi, idaresi, ikamesi ve idamesi; canlılığın, enerjinin, kardeşliğin yeniden iadesidir.

² Gerçek anlamda bir değişim, değişik düşünce ve anlayışların birbirlerine değişmeleri ile gerçekleşir. Hicret bu değişmeyi ve dönüşmeyi göze alabilme cesaretini içerir. Hicreti göze alamayanlar başkalarına değmeyen ve değilmeyi de istemeyen, herhangi bir değere sahip olmayanlardır.

³ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, II, 214.

⁴ "Medenileştirici kahramanlar" kavramı ile ilgili olarak bkz. Lucien Lévi-Bruhl, *İlkel Topumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006, 171, 242; Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara 1991, 179.

Dinler ve peygamberler tarihine bakıldığında hicret/göç kadar etkileyici bir başka fenomene çok az rastlanır. Biraz önce dile getirdiğimiz kavramla tekrarlayacak olursak bu “esrarengiz” kade-
rin, en derin, en gizemli sorusu da şu noktada düğümleniyor olma-
lı: “Acaba hicret mi hicrandan kaynaklanır, yoksa hicran mı hicret-
ten?” Her halükârda hicret de olsa, hicran da olsa ortada bir uzak-
laşma, ayrılık ve göç vardır. Ne var ki her uzaklaşma bir başka
şeye yaklaşma değil midir? Mülkün, memleketin tamamı sonu-
ta Allah’a aitse, hicretle muhacire şu hatırlatılıyor olmalı: “Ey in-
san! Kendini unutup, senin olmayana ken/dininmiş gibi dört elle
sarılma. Her şey f/ani. Dünyevî şeyler göreceli, ebedî olanı unut-
ma, gör eceli.” Öyleyse hicret eyvah değil, çok derinlerden bir
âhtır, yakıcı bir iftiraktır. Bu âh’ın çaresini hiçbir he/kim bulamaz,
kühünü hiçbir hakîm izah edemez. Âşık Veysel’in dizelerinde
özetlediği tarzda bu kavruşun tek ilacı, bu savruşun son dura-
ğı topraktır: “Dost dost diye nicesine sarıldım, benim sadık yârim
kara topraktır.”

Hicret kaderin bir tercihidir demiştik. *Hiç kimse kendi memleke-
tinde peygamber olamaz* yargısı bu gerçeğin bir i(f)adesidir. Kimler
hicretin hicranıyla yanıp tutuşmadı ki? Kavimler hicret etti, pey-
gamberler, mistikler, âlimler, şairler, filozoflar. Eflatun, Aziz
Pavlus, Aziz Augustinus, Gazali, İbn Arabi, Mevlana, Yunus, İbn
Haldun ve daha niceleri. Hicret öyle erdirici bir enerjiye sahiptir ki,
onun sayesinde birçok fert ve topluluk en güzel dünyevî nimetlere
nail olmuş, tam tersine hicret etmeyen münkir müstekbirler tarih
sahnesinden zail olmuşlardır.

Ulü'l-'azm peygamberlerin hemen hepsi şirki reddederek yola
revan olmuşlardır. Ne ilginçtir ki, Hz. Davud ve Hz. Süleyman ise
geleneksel hicret tecrübesini yaşamadılar. Her şeyin bir istisnası
olduğu hatırlandığında ve dahası bu iki elçiyi derinlemesine etüt
ettiğimizde hicretin yakın ve uzak hedefleri daha iyi anlaşılıyor
sanki. Nedir bu ikisine özgü durum? Her iki elçinin erkleri, güçle-
ri, devletleri vardı zaten; hicret etmelerine gerek yoktu. Şu halde,
rahatsız edici de olsa zihin şöyle bir sonuca ulaşmak zorunda his-

sediyor kendini: *Güçlüler göçmezler. Hicret zulme düçar olan çaresiz zayıfların güç arayışının kaçınılmaz bir sonucudur.* Ne var ki Hz. İsa'nın da uzun soluklu hicret etmediğini veya etmeye fırsat bulamadan bu dünyadan göçüp gittiğini hatırladığımızda, az önceki yargımızın geçersiz olduğunu tespit etmek durumunda kalıyoruz. Fakat Hıristiyanlığa göre, o iki bin küsur yıl önce; "benim memleketim bu dünyada değil" parolasıyla göğe hicret etmiş ve o zamandan beri avdet için müsait zamanı kollamaktadır.

Kur'an'da ve Sözlükte Hicret

Hicretin Türkçe karşılığı olan "göç" kelimesini kullanmak tam olarak içime sinmiyor doğrusu. Zira göç bir yandan "öç" çağrıştı- rıyor öte yandan sözcüğün izini biraz daha sürersek "göçme" ihtimali de ortaya çıkıyor. Göçün, ya başında terkedilen yer göçmüş oluyor veya sonunda gidilen yer göçertiliyor. Dam göçer ve canlılar altında kalır. "Göçmen kuşlar" insanın içini burkuyor ve bu tabir, göç sözcüğünü hicrete yaklaştırarak onu daha munis bir hale getiriyor. Dünyadan göçülür ve gözler arkada kalır. Nihayet izini sürerken, Yunus'un o unutulmaz mısraları sayesinde göç kelimesini sevmeye başlıyor insan: "Ah nice bir uyursun uyanmaz mısın, göçtü kervan kaldık dağlar başında." Böylece insanın içi göç kelimesine ısınmaya başlıyor.

Arapça kökenli olan "hicret" sözcüğü sözlükte "terk etmek" anlamına gelir. Bu manada Arapça'da "falan kişi bana kötülük etti, ben de onu terk ettim" denilir. Esasen "terk" (etmek) de Arapça kökenlidir. Dolayısıyla hicret; bırakmak, çekip gitmek, uzaklaşmak gibi anlamları çağrıştırmaktadır. Hicret bir yerden başka bir yere, bir ülkeden başka bir ülkeye ve günümüzde bir kıtadan başka bir kıtaya gitmektir. Hicretin zıddı ise "avdet"tir, yani dönüş.

"Hecertü'l-beyt" "terektü'l-beyt" demektir. Evimi terk ettim, bıraktım, terk-i diyar eyledim. İstilahta ise hicret küfür diyarından İslam diyarına göç etmek anlamına gelir. Aslında bunun hakiki anlamı kötülükleri, Allah'tan ma'adasını terk etmektir. Beyin göçüne de "Hicret-il-'ukûl" deniliyor. Bedenler mukim oldukları

beldelerden göçünce, göçürülünce, akıl başka yerlerde gezinmeye başlar ve nihayet akıllar bedeni de peşine katarak, göçler katarına katılır. Böylece hicret dönüşü olmayan bir yolculuk olur.

Kur'an'da ve Arapça'da hicret kelimesine akraba birçok kavram bulunmaktadır. Kur'an ayetleri incelendiğinde firar,⁵ hurûb, rihle,⁶ terk,⁷ firak,⁸ sefer,⁹ huruç,¹⁰ zihab, serab,¹¹ i'tizal¹² gibi kavramlarla hicret arasında yakın bir ilişkinin olduğu fark edilebilir.

-
- ⁵ İlahî, İslamî, insanî çağrıya kulak asmak istemeyenler ondan kaçarlar. (Nuh 6).
- ⁶ Kureyş sûresinde (2. ayet) "rihle" tabirini görürüz. Bu tabir gidiş-dönüşü olan, maddî yükü yüklenmiş kervanları içerir. Yusuf sûresinin 70 ve 75. ayetlerinde de Yusuf kıssası anlatılırken rihle tabirinin yük olarak ifade edildiği dikkat çeker. "er-rihle fi talebi'l-ilm" aynı şekilde belli bir süre ilim öğrendikten sonra asıl vatana dönüşü işaret eder.
- ⁷ Kur'an'ın birçok yerinde görülen "terk" fiili değişik anlamlara gelmektedir. Öldükten sonra miras bırakmak (Nisa 11-12, 33, 176), Allah'ın nurundan uzaklaşp karanlıklarda kalmak (Bakara 17). Kıyame sûresinde (36. ayet) ise insanın kozmik sorumluluğuna Yaratıcının bakışını beyan ederken rastlıyoruz: "İnsan kendisinin sorumsuz/başiboş bırakılacağını/terkedileceğini mi sanıyor?"
- ⁸ "Fark", "firak" ve "Furkan" aynı kökten türemiştir. Kur'an, hak ile batılı ayırmanın ölçüsü olarak bir furkandır. Musa'ya furkan verilmiştir (Bakara 53). Tanrı'nın elçileri arasında fark gözetmemek İslam imanının gereğidir (Bakara 136, 285). Allah ile elçilerinin arasında ayırmaya yeltenmek kâfirlerin özelliğidir (Nisa 150). Her hikmetli iş o gece ayırddılır (Duhan 4), Kur'an'da doğruyla yanlış ayıranlar (Mürselat 4) şeklinde ayetler mevcuttur. Musa da; "Ya Rabbi, dedi, ben kendimden ve kardeşimden başkasına malik değilim. Bizimle, o yoldan çıkmış toplumun arasını ayır" (Maide, 25) diye dua ederken bu kavramı kullanır.
- ⁹ Bellirli bir amaç uğruna yola çıkmak için "sefer" kelimesi kullanılır. Bu kısa ayrılık süresince ibadetlerde ruhsatlar kullanılır veya askıya alınır (Bakara 185, 283, Nisa 43, Maide 6).
- ¹⁰ Değişik versiyonlarıyla Kur'an'ın yaklaşık 150 yerinde kullanılan "huruç" kelimesi çıkmak, çıkartmak gibi anlamlara gelir. Âdem ile Havva buldukları yerden çıkartılmıştır (Bakara 36, A'raf 27), Allah yerden bitkiler çıkarır (Bakara 22, 61, 267, A'raf 57), Allah gizli olanları ortaya çıkarır (Bakara 72), Allah insanlardan birbirinizi yurtlarınızdan çıkartmayın diye söz almıştır (Bakara 84-85), müminleri yurtlarından çıkarılanları yurtlarından çıkarmak gerekir (Bakara 191), Allah müminlerin dostudur ve onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır (Bakara 257), Allah ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarır (Ali İmran 27, Yunus 31), göç edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolunda işkence edilenler, vuruşanlar ve öldürülenler... Elbette onların kötülüklerini örteceğim ve onları, altlarından ırmağlar akan cennetlere sokacağım (Ali İmran 195), size ne oldu ki Allah yolunda ve "Rabbimiz bizi şu halkı zalim kentten çıkar, bize katından bir koruyucu ver, bize katından bir yardımcı ver!" diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz? (Nisa 759), mümin Allah ve elçisi uğruna hicret etmek için evinden çıkar (Nisa 100), kirli bir toplumda temizlenenler yurtlarından

Hani, Ragıb el-İsfahani hiç tahrif etmeden arifane bir şekilde hicreti ne güzel tarif etmiş: “Müfaraketü'l-insani ğayrahü imma bi'l-bedeni ev bi'l-lisanî ev bi'l-kalb.”¹³ Bu tanımı okuduğumuz zaman, Ragıp'ta gıpta ile bakılacağı muhteşem bir güzellikle karşılaşıyoruz. Yani hicret insanın başkasından beden, lisan veya kalben ayrı düşmesi/ayrılması demektir. Nisa 34. ayette bu anlamda *bedenen* hicreti görmek mümkündür: “Hırçnlık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarda onlara sokulmayın/onları yataklarında yalnız bırakın....”

İşte *kalple* ve *lisanla* terkedilmişliğin örnek ayeti: “Elçi de: “Ya Rabbi, kavmim, bu Kur'an'ı terk edilmiş (mahcûr) bıraktılar demişti.”¹⁴ Mahcûr edilen şey mahcûb olur. Terkedilen utanır, hüzenlenir, sıkılır, yüzü kızarır ama intikam almaz, bağırıp çağırmaz. Kur'an'la ilgilenmemek, okumamak, güzelliklerini hayata yansıtmamak, zikriyle kalbi ürpertmemek onu terkediş ve ondan uzaklaşmadır.

Kur'an'a göre hicretin en güzel şekilde olması gerekir: “Onların dediklerine sabret ve güzelce onlardan ayrıl.”¹⁵ “Pislikten/kötülükten kaçın”¹⁶ emri ilahisinden ise büyük hicreti anlamak gerekir dense yeridir.

Hicretin hemen ardısıra cihat gelir. Hadi günümüzde kimseyi incitmeyecek şekliyle mücadele ve içtihat diyelim de sorundan kalksın! “Onlar ki inandılar, göç ettiler, Allah yolunda savaştı-

sürgün edilirler (A'raf 82), gösteriş ve nümayiş içinden yurtlarından çıkan gayri samimiler vardır (Enfal 47), inanmayanlar inananları kendilerinin addettikleri yurtlarından çıkarırlar (İbrahim 13) vb...

¹¹ “Serab”, yolunu tutup gitmek anlamında Kehf sûresinde balık için kullanılan bir kavramdır. “İkisi (yürüdüler), iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular, (balık) sınırlıp denizde yolunu tuttu.” (Kehf 61).

¹² “İ'tizal” kelimesi ayrılıp bir kenarda beklemek, köşesine çekilmek, soyutlanmak, uzakta durmak anlamlarına gelir. “Gemi, onları dağlar gibi dalga(lar) arasından geçirirken Nuh, bir kenarda duran oğluna: “Yavrum, bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma!” diye seslendi (Hud 42). Uzakta durmak anlamında da (Ahzab 51) kullanılmıştır.

¹³ Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat*, Lübnan 1998, 514.

¹⁴ Furkan, 30.

¹⁵ Müzzemmil, 10.

¹⁶ Müddessir, 5.

lar; işte onlar, Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”¹⁷

Hicret bolluk, bereket getirir. “Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve Elçisi için göç etmek amacıyla evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”¹⁸

Hicret kavramında biraz kaçma, biraz korku ve biraz da endişe vardır: “Uykuda oldukları halde sen onları uyanıklar sanırsın, onları (uykuda) sağa sola çeviririz. Köpekleri de girişte iki kolunu (ön ayaklarını) uzatmış vaziyettedir. Onların durumunu görseydin, mutlaka onlardan dönüp kaçırdın. Ve onlardan içine korku dolardı.”¹⁹

Emir geldikten sonra hicrette gönüllülük esastır. Gönüllü olmayanın bahanesi bitmez: “Onlardan bir grup da demişti ki: “Ey Yesrib (Medine) halkı, artık size duracak yer yok, (haydi durmayın, evlerinize) dönün (Yahut: Artık bu dinde durmanız doğru değil, dönün).” Onlardan bir topluluk da, “Evlerimiz (sağlam değil), açıktır” diyerek peygamberden izin istiyordu. Oysa onlar (ın evleri) açık değildi. Sadece kaçmak istiyorlardı.”²⁰

Diğer Dinler İncelenmeye Değer

Uzak doğu dinleri kapsamındaki Hinduizm, Buddizm, Taoizm, Caynizm ve Sihizm; Hıristiyanlıkta olduğu gibi تنها yerlere, sınır boylarına, dağ eteklerine manastırlar ve tapınaklar inşa etmeyi geleneklerinin gereği görürler. Buralarda din adamları ömürlerini hem hicretle geçirmekteler, hem de zaman zaman inananların toplumlardan hicret edebilmelerine vesile olmaktadır. Bilindiği üzere eski Hint geleneğinde bireysel hicret daha muteber addedilmiştir. Nitekim son Budda aydınlanmasını gerçekleştirmek için aniden malayaniden tecrit etmişti kendisini. Bu amaçla ormanlara, dağlara, çöllere hicret uygulaması bilinirdi. Budda'nın yolundan

¹⁷ Bakara, 218.

¹⁸ Nisa, 100.

¹⁹ Kehf, 18.

²⁰ Ahzab, 13.

giden öğrencileri onun mesajını Hindistan dışına taşımışlar ve bu inancı yaymışlardır.

Budda 29 yaşında babasının sarayından kaçmış ve bir ormanda inzivaya çekilerek katı bir riyazete girmiştir. Sürekli riyazet ile aradığı şeyi bulamayacağını anlayınca, normal hayata dönmüştür. Budda bulunduğu yerden Benares'e göç etmek için yola koyulur. Kendisine nereye gidiyorsun diye soranlara, "dünyayı aydınlatacak lambayı/ışığı yakmaya gidiyorum" cevabını verir. Ganj'in karşı kıyısına geçmek zorundadır ve Budda'nın kayıkçıya verecek parası da yoktur. Bir anda o uçarak karşı kıyıya geçer ve kayıkçı onun kadr-ü kıymetini idrak edemediği için bu durumdan büyük nedamet duyar.²¹ Nihayetinde Budda'nın yaktığı ışık dünyayı aydınlatmaya başlar. Hicretin akabinde yanan bir ışık.

Caynizm'in kurucusu "Mahavira" içindeki düşmanları yenen, ruhunu arındıran kişi anlamına gelmektedir. O da bu şekilde kötülüklerden hicret etmeyi başarmış bir kişi olarak "muzaffer" lakabını almıştır.

Konfüçyanizm'in kurucusu olarak bilinen K'ung Fu-tzu doğduğu yeri terkederek senelerce Çin'in değişik eyaletlerini gezmiş, kendi prensiplerini öğretmiş, felsefesini yaymıştır. Bu gezileri sırasında ezilenlerin büyük teveccühüne mazhar olmuş, ancak yöneticiler nezdinde etkili olamamış ve hayal kırıklığı içerisinde memleketine dönmüştür. Konfüçyüs bu hayat tarzından dolayı *gezgin*ci *bilge* olarak da adlandırılır.

Taoizm'in kurucusu Lao-Tse, Chau hanedanının yavaş yavaş çökmeye yüz tuttuğunu görünce, bu kötü sonuca tanık olmamak için hükümet merkezi olan Lo-Yang kentini bırakarak batıya doğru göç etmiştir.

Maniheiztlerin inançlarını yaymak için meşakkatli yolculuklara, seferlere, göçlere katlandıkları nakledilir. Mani, uzun yıllar süresince çeşitli ülkeleri gezerek öğretisini yaymış, Türkistan ve

²¹ A. Ferdinand Herold, *The Life of Buddha*, tr. from French by Paul C. Blum, New York 1922, 115-116.

Kuzey Hindistan'da Manici topluluklar kurmuş, farklı yörelerde kendi inancını yayma çabasını sürdürmüştür. Mani daha sonra idam edilmiş ve derisi yüzülmüştür.

Topluca hicretin bir diğer örneği de Parsilik'tir. Parsilik İslamiyet'in İran coğrafyasına girişinden sonra Hindistan'a göçmüş olan inanç mensuplarını ifade eder.

Şamanlar transa geçer; vecd ve istiğrak içerisinde bedenlerini terk eder, göğün katlarını katederler, yerin altlarını da. Öte yandan, ilkel olarak adlandırılan kabile dinlerinde bile göç olayına sıklıkla rastlanmaktadır. Şef öldüğünde, kabilesi çeşitli büyüsel nedenlerle yaşadığı köyün yerini değiştirmek zorunda kalır ve tamamen başka bir yere göçer.²²

Birçok dindeki ask/etik yaşam tarzının katlanılması zor bir hicret olduğunu söylersek gerçeğe bühtan etmiş olmayız. Kimi inançlarda rastlanan aforoz, hicretin sürgün yönüne güzel bir örnek olarak anlaşılabilir. Burada, hicrete zorlanan, meçhul bir sürgün hayatı yaşayan, malum insan tipiyle karşı karşıya kalıyoruz. Gönüllü hicret edenler de vardır. Anneden, babadan, evlilikten, evden barktan, vatandan soyutlanarak, kendilerini neredeyse görevli olarak göçtükleri ülkelerde şehit ettirmek için çabalayan misyonerlerin bu psikolojisi başka türlü nasıl izah dairesine sığdırılabilir?²³

Özetle, peygamberlerin veya din kurucularının karşısında sürekli olarak yakın akrabalarından veya akraba olmayan kurulu düzenin liderlerinden bir muhalefet bulunmuştur. Kutsal Kitap'ta hicretin ilk arketipini Kalde'den Filistin'e göç eden Hz. İbrahim'de görüyoruz. Musa Firavun'la mücadelesinden sonra Mısır'dan Kenan diyarına kavmiyle birlikte göç etmiş, Budda havarileriyle birlikte daimî bir hicret halinde yaşamıştır. İsa da mesajını yaymaya başladığı Celile'den Kudüs'e göç etmek zorunda kalmıştır. Ancak

²² Lucien Lévi-Bruhl, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006, 73.

²³ Bu psikoloji ile ilgili olarak bkz.: Karen Armstrong, *Hazreti Muhammed*, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayınları, İstanbul 2005, 37-38.

Hristiyanlık tarihindeki asıl göç hadisesi İsa'nın çarmıha gerilmemesinden sonra Pavlus ve Petrus'un, Yahudiler tarafından reddedilen İsa'nın mesajını Roma ve Gentile'ye ulaştırmalarıyla vuku bulmuştur.²⁴

İslam Tasavvufu ve Hicret Anlayışı

Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti, tasavvuf yolunun, vatandan ayrılıp tekrar oraya dönmenin (ve böylece ruhun Allah'tan Allah'a yolculuğunun mikrokozmetik bir tasvirinin) ilk örneği haline gelmiştir ve dolayısıyla ancak böyle bir yolculuk insanı kemale erdirebilir.²⁵

Tasavvuf edebiyatımız hicret anlayışını ne güzel ifade etmiş: *Halvet der encümen*. Halk içinde Hakk'la başbaşa kalabilmek. Ömer Lütfi Barkan'ın kolonizatör Türk dervişleri, toplu mesrur hicretin en güzel örneklerinden birini teşkil eder. Anadolu'nun ve Balkanların Müslümanlaşması için kendilerini feda eden alpler ve erenler hicretin alâsını sergilemişlerdir. İşte Balkanların manevi fatihi Sarı Saltuk halen yaşıyor; o da dönmemiş medinesine. Merkezden periferiye hicret eden bu erler diğer inanç mensuplarını *modus vivendileri* ile cezbetmişlerdi. M/T/ekkelerinin duvarlarının bir yanında *momento mori* yazılıydı, öbür yanında ise *Yâ Hû*. Çünkü onlar asıl hicretin ölüm olduğunu biliyorlar ve terki de terk etmişlerdi.

Hicretin özü değişim ve gelişim demiştik az önce. İşte, hicretin ardından Yesrib Medine olmuş, yani o bir İslam evi haline gelmiştir. Hicretinin akabinde Abram'ın Abraham'a dönüşmesi gibi. Hicreti bir kısım mutasavvıflar daha büyük bir izzete ulaşabilmek için, vatanından ayrılmak gerektiği gerçeğinin incelikli bir ifadesi olarak görmüşlerdir. Muhammed İkbâl gibi bir moderniste göre ise hicret, bir insanın dar, dünyaya bağlı ve ulusalcı kavramlara sarılmamasını ifade eder. 1947'deki bölünmenin ardından Hindistan'dan kopup Pakistan'a göç eden Müslümanlar kendilerine mu-

²⁴ Moojen Momen, *The Phenomenon of Religion*, Oxford 1999, 313

²⁵ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, Kabcacı Yaynevi, İstanbul 2001, 220.

hacir demişlerdir. Bunun anlamı, “imansız Hindistan” dan inançlarını zorluklarla karşılaşmaksızın yaşayabilmeyi ümit ettikleri yeni ülkeye “hicret eden kişi” demektir. Ayrıca Modern Kuzey Amerika Müslümanları da, tıpkı Peygamber’in sahabesi gibi, önceki yurtlarını terk edip, henüz Müslüman olmayan Amerika’da yeni bir yurt edindikleri için, bu hicret fikrinde bir teselli bulabilmektedirler.²⁶ Annemaria Schimmel hicretin bu teselli edici yönüne işaret etmekte haklıdır elbette, fakat acaba Müslümanlar hâlihazırda Pakistan ve Amerika’da huzur içerisinde yaşayabiliyorlar mı? Küreselleşen dünyamızda, bir yerde bir avuç Müslümanın huzur içerisinde yaşaması diğer yerlerdeki kanayan yaralara merhem olabiliyor mu?

Kuşlardan Anka, dağlardan Kaf hicretlerden i'tikâf! İ'tikaf, belli bir süre bilinçli bir şekilde her şeyden el etek çekerek, bir köşeye sessizce çekilmek olmalı. Bunu Ramazan ayının son on günü deruhte etmek bütün Müslümanların uhdesinde olan bir o/nurlu anlayış, arayış ve yaşayıştır. Tarihî camilerimizde i'tikaf odaları mevcuttu. Belki de keşmekeş deryasında huzur adalarıdır onlar. Haddizatında buralarda yüce yaratıcı kudretle başbaşa kalmaktan başka bir çaresi de kalmıyor münzevinin. Âdeta hicrete zorlanıyor mümin. Bu i'tikaf mekânları, modern fakat derin olmayan çağdaş insanın beyninin alamayacağı derecede konforludur. Eğer konfor hiçbir şeye ihtiyaç duymama duygusu ise, bu hissi kısa bir ziyaret esnasında dileyen herkes yaşayabilir. İnsan bu kutlu mekânda sadece bedenlenir bulunur. Zira i'tikaf ruhen bir hicrettir; beden Kaf dağında sabitlenirken, ruh âlemleri Anka kuşunun kanatlarında seyreyleyler.

Hicret hemen her dem kolayca gerçekleşmez; çünkü o bir serüvendir. “Erişir menzil-i maksûde âheste giden, tizriftâr olanın pâyine damen dolaşır.” Bazen kırk yıl çölde bırakılanı vardır Musa misali, öyle zaman gelir ki, Yunus gibi aceleyle terk-i diyar eyleyip kırk gün balığın karnında kalanı da olur.

²⁶ Annemarie Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002, 89-90

Hicret nice binlerce ince inci saklayan bir mana deryasıdır. O müminin nemli gözlerle, buğulu kalple, hüznü yakarışdır Mev-la'sına. Hicret ehli, hicret ettikçe inceler, merhameti artar, dünyanın ve içindekilerin faniliğini, aynı zamanda kendi acizliğini anlar. Hicret, rikkatten neşet eden bir dikkattir. "Eğer sen kaba ve katı yürekli olsaydın etrafından dağılıp giderlerdi"²⁷ mealindeki ayet bu inceliğin en ince ifadesidir.

Hicret bedeninin, bütün azalarıyla birlikte bir tespih tanesi gibi dizilerek zikre koyulduğu bir kulluktur. Mevlana ve ney'i de ayrılıkardan şikâyet etmiyor muydu? Mevlana tamburasına da söz geçiremiyordu; yakındılar birbirlerine ama birbirlerinden de yakındılar! *Men çi guyem, tamburem çi guyed?* Ben ne diyorum tam/buram ne çalıyor? Muhtemelen kalbini göstererek, işte "tam buram", buram buram yanıyor demiştir!

Yunus'un dolabı, senelerce Çalab'ı için inileyip durmadı mı? Çünkü dolap Çalab'ından ayrı düşmüştü. *Ayrı düşmek* ne gözyaşartıcı, şaşkırtıcı ve insanın içini burkan bir tabirdir. Ayrılan düşermiş demek ki. Belki de düşüşün sonucunda ayrılık gelir. Yuvasız kuşlar veya kuşsuz yuvalar gibi. Kimi dinlere göre de insan asıl kaynağından, cennetten, Tanrı'dan koparıldığı için yeryüzü cehennemine düşmüştür. Bu dünyada bir hancı olan insan, kıvamına ermek için sancılar içerisinde kıvrılır, (dur)duramaz. Tanrı'dan gayrı her türlü arzu, onun acısına tuz biber olmaktan başka bir işe yaramaz.

Dünümüz, Günümüz ve Önümüze Yönelik Hicret Sorgulamaları

Tarihteki İslamî/Nebevî hicretlerde, hiç bir zaman hicret için kalkılan nokta; kalkış mekânı, hareket edilen yer; varış mekânı, İslam toprakları değildi. Yani İslam olmayan bir yerden, İslam olmayan bir yere göç edilmişti. Bu önemli bir tespit olarak kaydedilmeli. Şu halde, Hz. Muhammed Medine'de İslam devletini kurduktan sonra nereye hicret edilebilir ki? Zaten Hz. Peygamber "fetihten sonra hicret yoktur" buyurmuştu. Günümüz dünyasında İran'ı, Mısır'ı,

Arabistan'ı, Türkiye'yi... İslam devleti/ülkesi saymazsak, o zaman İslam diyarı neresidir ki, orada ensar muhacirlere kucak açsın?

Nisa sûresi 97. ayetinde Allah şöyle diyor: “Melekler, kendi kendilerine zulmeden kişilerin canlarını aldıklarında, onlara, “Ne işte idiniz?” derler. Onlar da: “Biz yeryüzünde zayıf kimselerdik” derler. Melekler: “Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi, siz de orada hicret etseydiniz ya?” derler. İşte bunların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü gidiş yeridir.”

Mü(f)essir değilim, olmaya da bir niyetim veya cür'etim de yok. Ancak, acaba burada müstaz'af/zayıf olmaklık bedenî ve malî bir özellik olarak mı anlaşılmalı? Gerçekten günümüz dünyasında bedenen ve iktisaden hicret ücreti bulamayan zayıf Müslümanlar nasıl terk-i diyar edecekler? Yolda telef olmazlar mı/edilmezler mi? O halde ayetteki “müstaz'aflar”, manen ve imanen zayıf olan, lakin maddeten ve ten açısından zengin Müslümanlar mıdır? Eğer böyleyse zengin Müslümanların zaten hicrete güçleri var ve muhtemelen hicrete onay verenler de onlardır. Diğer taraftan “müstekbirler” sadece zenginler midir? Fakir olup da müstekbir olanlar olmaz mı?

Bir hadisin beyanına göre hicrette amaç ne ise, insanlar ona mutlaka nail olacaklardır. Şüphesiz burada hicrette kaybeden kimse yokmuş gibi görünüyor. Bu da günümüz dünyasında kötüye kullanılacak bir sorun içeriyor sanki. Ne deniyor hadiste: “Kimin hicreti Allah ve Rasulü için ise onlara nail olur, kim dünya (lık) için göçerse o da onu elde eder, kim bir kadın için savuşursa ikamet yerinden, o da ona kavuşur, evlenir.” Kısacası “ameller emellere göredir.”

Dahası günümüzde Müslümanların hicret ettikleri yerlerde, giyaplarında cenaze namazı kılabilceğimiz Necaşiler veya Medineli Ensar var mıdır? “Sizinle bizim aramızdaki fark ancak şu çizgi kadardır” diyerek bize kucak açacak kardeşimiz Habeşistan Kralı nerede? Tebdil-i mekânda ferahlık da yok günümüzde, Habeşistan da! “Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç edenle-

ri, dünyada güzelce yerleştireceğiz, (onlara vereceğimiz) ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilseler!”²⁸ Bu zulmün ölçüsü nedir? Kendilerine zulmedildiği halde zulmedilmiş gibi gösterip göç edenleri nasıl değerlendirmeli? Ayrıca Müslüman olmayıp da zulme uğrayanlar nereye göçecek? Ya zalim Müslümanların durumu ne olacak?

Hicret bir huruç harekâtı olarak da algılanabilir. Müminin kötülükleri terketmesi/hicret etmesi ve Allah’a yaklaşması farzdır denilmiştir. Küçük bir hücrede bile hicret tahakkuk etmez mi? Acaba her türlü hicret farz mıdır? İnsan/mümin hicret etmeden hicreti yaşayabilir mi? Yani hicret firar mıdır, kaçış mıdır, bir intikal midir, bir sefer midir? Hicreti hicret yapan şey nedir acaba? Hicret sünnet ise cihat farz mıdır halen? Yoksa “ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü kaçınılmazdır” ilkesi fehvasınca, hicret farz cihat mekruh mu oldu? Hicret dönüşü planlayarak belli bir süre başka bir di/yara gitmek midir? Hicretin vakti, zamanı, zemini var mıdır? Hicret kimlere gereklidir? Niyet hicretin şartlarından mıdır? Kimlerden, neden ve niçin hicret etmek lazımdır? Hicrette mutlaka hicran aranmalı mıdır? Nereye, ne zaman kime hicret?

Hicretin sebepleri farklı farklıdır. Memleketinde yeterli yaşam ve geçim şartlarını bulamayan kişi hicret eder. Belki de bu bir göçtür. Dahası bir arayış da denebilir. Belki de sığınmak ister günümüz deyimiyle. İltica etmiştir, mültecidir, sığınmacıdır o, ve belki de sığıntıdır. Günümüzde eğer eldeki verilere güvenecek isek; dünyadaki toplam mültecilerin yaklaşık % 70’i Müslüman kimliğini taşıyor. Bunlara muhacir denebilir mi?

Modern dünyada farklı inançlara mensup herkes tek bir yere; Amerika’ya veya Batı’ya hicret ediyor. Sığınanların dinleri, dilleri, renkleri farklı olmakla birlikte sığınılan yer aynı. Sadece Müslümanların sığınacağı bir yer var mıdır acaba? Günümüzde Hz. Muhammed ve sahabiler yaşasalardı nereye hicret ederlerdi; bilinebi-

lir mi?²⁹ Müslümanlar halen niçin hac için Mekke ve Medine'ye giderler de, hicret için, Peygamber'in fiilî sünnetine uyup Habeşistan'a, Tai'f'e veya Mekke'ye gitmezler? Herkes Batı'ya hicret edebiliyor da, niçin Mekke'ye hicret edemiyor?

Hicret kimi zaman ülkesinde, yurdunda bulamadığı emn-ü emana kavuşmak umuduyla da gerçekleştirilir. Herkes gibi ben de merak edenlerdenim: Böyle bir güvenli toprak parçası var mıdır yeryüzünde? Müslümanın; burada ideallerimi, en azından pratiklerimi deruhte edemiyorum. Öyleyse tamam, işte şu ülke bunun için müsait ve münbit bir toprak parçasıdır, imanım orada neşvü nema bulacaktır diyebileceği bir yer var mıdır? Günümüzde Müslümanlar hicret ettiklerinde sadece himaye mi isterler yoksa bunun yanında istemeseler bile bir de paye mi beklerler? Günümüz Müslümanlarının vatan-ı aslîsi neresi? En zengininden en fakirine kadar, en âliminden en cahiline, erkeğinden kadınına, idarecisinden idare edilenine kadar hangi Müslüman gelişmiş bir Batı ülkesinde yaşamayı reddedebilir? Hicret günümüzde cazip bir mekâna gitmekle eşanlamlı hale gelmiş oldu yoksa? Herkesin gittiği yere hicret edilir mi? Hâsıl-ı kelim hicret, hiç ret etmeden her şeye evet demek midir?

Peygamberlerin Hicreti

Hicretin en büyüğü, en büyüğü hicret, büyüklerin hicreti olmalı. Bu herhangi bir ücret karşılığı olmayan, elçilerin ve Tanrı'ya çağırانların hicreti olsa gerektir. Peygamberlerin ilki ve atası Hz. Âdem'in hicreti cennetten yeryüzüne doğru gerçekleşmiş kozmik bir hicret idi. Esasında bu gönülsüz bir hicretti. Belki de yeryüzüne, bir anlamda her hüzne bir sürgündü.

Hicret sünnetullahtır. Gelen Peygamberlerin geleneği, salih kullarının uygulaması. Kimisi vardır yıllarca tebliğde bulunmuş ve karyesinden kovulmuştur. Ad kavmine Hud, Semud'a Salih Medyen'e Şuayb gönderilmişti. Yalanlandılar ve memleketlerinden

²⁹ Sığınmada sığınan taraf için bir sığılık olduğu belli. Halbuki hicrette sağlık vardır. Sığınak, sağanak yağmurdan kaçarken geçici bir süre korunma amacıyla iltica edilen yer olduğu için, insan durumun değişmesini bekler durur sadece.

göçmek zorunda kaldılar. Ba'al'a tapan zalim kavmi terketmesini İlyas'tan istemişti Yaratan. O da onları bıraktı ve bir dağa sığındı. Fakat orada da rahat bırakmadılar onu. Bunun üzerine Allah onları şiddetli bir ateşle yok etti.

Musa çekingen ve nazik bir tavırla Firavun'a gelmiş ve kavmini bırakmasını istemişti. Firavun böbürlendi; bağırdı çağırdı. Ben sizin en yüce ilahınızım diye meydanlarda meydan okudu. Bunun sonucunda o ve kavmi ibretengiz bir şekilde Kızıldeniz'de boğuldular.

Daha sonra Nuh'u, İbrahim'i, Lut'u, Salih'i, Musa'yı, Yunus'u, Yusuf'u ve Hz. Muhammed'i saymamız kaçınılmaz. Aralarında hicret yönünden bir fark var mıdır? Kimi âlimlere göre Hz. Muhammed'in hicretinin en büyük özelliği İslam devleti kurma düşüncesiydi. Nitekim Medine'de bu gerçekleştirildi. Böylece Hz. Muhammed, ana tarafından akrabalarının bulunduğu Medine'ye misafir oldu. Ailesiyle birlikte bu şehre yerleşti ve orada anayasası olan bir şehir devleti kurdu. Yine de bazı huzursuzluklar eksik olmadı. Şehirde kalabalık bir nüfusa sahip olan Yahudiler, yeni anayasa onların da haklarını garanti altına almış olmasına rağmen, düşmanca bir tavır takındılar.³⁰

Bedenen doğulan yer mükerrem olsa da, orada zorluklarla ve baskılarla başedemeyince şiddet kullanmamak için bir yesibe hicret edip orayı tenvir etmeliydi. Münevver Peygamber'in aydınlattığı şehir bu aydınlıktan dolayı aydınlanmış şehir sıfatını almıştır. Peygamber Beytullah'ın bulunduğu mükerrem Mekke'yi terkederek, bir daha oraya dönmemesine, entelektüellerin şehrine, aydınlanmışların şehrine ikamet ederek dünyaya istikamet bahşetmiştir. Öyleyse hicrette istikamet mükerremlikten münevverliğe doğru mu olmalı?

Nuh'un hicreti deniz yolculuğunu andırır tarzda ve her türlü hayvanatla beraber gerçekleşen harikulâde bir olaydı. Ona hayva-

³⁰ Eva de Vitray-Meyerovitch, *Mekke, İslam'ın Kutsal Şehri*, çev. Cemal Aydın, Şule Yayınları, İstanbul 2003, 24.

nat ve nebatat eşlik etmişti ama eşi eşlik etmemişti. Oğlu da dağa kaçmıştı, lakin sulardan kaçamadı.

Hicret sadece enbiyanın sünneti değil. Mağara ehli şehirden kaçıp bir ine (Bir'ine) sığındı. Dağların kalbi olan mağaralardan birine. Burada mekânsal ve zamansal hicret iç içe geçmiştir. Allah istediğinde zamanı da durdurur. "(İçlerinden biri şöyle dedi): "Mademki siz onlardan ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden ayrıldınız, o halde mağaraya sığınun ki, Rabbiniz size rahmetinden bir parça yaysın (rızkınızı açıp bollaştırsın) ve (şu) işinizden size yararlı bir şey hazırlasın."³¹ Demek ki ashab-ı kehf, ashab-ı keyf'ten dolayı şehirden mağaraya, Peygamberimiz ise mağaradan şehre hicret etmiştir.

Balıklar da hicret ediyor, bazen de hicret ettiriyor. Yunus peygamber örneğinde olduğu gibi. Kalem sûresi 48-50. ayetlerde Peygamberimize Yunus'un yaptığı gibi yapmaması, kızgınlıkla Allah'ın vahyini beklemeden hicrete yeltenmemesi emredilmektedir. Yunus yıllarca çabaladıktan sonra hiç kimse kendisine inanmayınca kavmine kızıp deniz aşırı gitmek, kaçmak ister ama kendisini balığın karnında buluverir. Yunus balığı tutacağına balık Yunus'u tutmuştu ve mucizevî değişim gerçekleşmişti.

İbrahim'in hicreti de pek çetin geçmişti. Tekvin kitabına göre hicret onu baştan aşağı değiştirmiş, hicretten önceki Abram artık hicretten sonra Abraham olmuştu.³² "(Babası): "Ey İbrahim, dedi, sen benim tanrılarımın yüzü mü çeviriyorsun? Eğer (onlara dil uzatmaktan) vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım. Uzun süre benden ayrıl, git!"³³ İbrahim "ben Rabbime gidiciyim. Bana hidayeti verecek olan O'dur"³⁴ demişti. Bu gidiş acaba bedenî bir gidiş miydi yoksa zihnî, fikrî, amelî ve dinî bir gidiş mi? Nereye gidecekti ki orada Rabbi onu hidayete erdirdin?

³¹ Kehf, 16.

³² Tekvin, 17:2 vd.

³³ Meryem, 46.

³⁴ Saffat, 99.

Philo'ya göre İbrahim'in Mezopotamya'yı terketmesi ve adını değiştirmesi derin anlamıyla onun hayatını değiştirmesini ifade eder. Alegorik olarak bunun anlamı İbrahim'in ruhunun Allah'a yolculuk etmesidir. Adını değiştirmesi de hicrette ne olduğunun dışavurumudur. Kısacası bu değişim, yaratılan dünyaya güvenmekten vazgeçip doğrudan yaratıcıya güvenmeyi ifade etmektedir. Bu onun ruhunun seyahati ve karakterindeki değişme demektir ki bu her dönemde olabilecek bir şeydir.³⁵ Bilindiği üzere Hz. İbrahim'in ikinci eşi Hacer de hicretinden dolayı bu adı almıştır.

Ayetlerde İbrahim'in dini olarak nitelendirilen Hanifliğin rükn-ü esasisi hicrettir. İlk muhacir peygamber aynı zamanda ilk haniftir. Haniflik kötülerden, kötülüklerden rücu etmek, uzaklaşmak ise bunun en güzel metodu elbette hicrettir. Dolayısıyla hicret haniflik dininin genel ibadet tarzıdır dememizde bir beis olmasa gerektir.

Hicret ve Firar

Türkçe'de kaçmak fiili genellikle olumsuz bir anlamla yüklüdür. Kaçamak yapmak, kaçak güreşmek, gözlerini kaçırmak, erkekliğin onda dokuzu kaçmak, kız kaçırmak, kaçakçılık, askerlikten firar etmek vb. Büyük düşünürümüz Cemil Meriç de *Bu Ülke'*sinde kaçış yerlerini ve kaçan kişileri tasnif etmiştir: Bu Firar Bir Kabil Kompleksi, İrfan'a Kaçış, Yunan'a Kaçış, İran'a Kaçış, Mutlak'a Kaçış, Batı'ya Kaçış.³⁶ Herhalde günümüzde en yaygın olanı Batı'ya kaçış olsa gerektir. Acaba irfan ve mutlak Batı'da mı ki insanlar ve inananlar biteviye Batı'ya kaçıyorlar?

Kur'an'a baktığımızda da kaçmaya (ki Kur'an'da firar fiili kullanılır) pek de olumlu bir anlam yüklenmediğini sezeriz. Allah inananlara, inanmak isteyenlere; "Allaha kaçınız" diye emir veriyor. Bu, dünyada her halükârda bir kaçamak ve kaçacak yer bulunacağına delildir. Ancak ahirette inananlara ve inanmak isteyenlere "Eyne'l-mefer?" "Nereye kaçacaksınız şimdi?" diye

³⁵ Halvor Moxnes, *Theology in Conflict: Studies in Paul's Understanding of God in Romans*, Leiden-Brill 1980, 131.

³⁶ Bkz. Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, 139-159.

soracak. Yaratma soruyla başlamıştı “Elest bezminde”: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Yine soruyla bitecek: Ey nefer! “Eynel mefer?” Âdem’in hayırsız oğlu Kabil kardeşi Habil’i haksız yere katlettiği için firar eden ilk figür(an) olarak kutsal metinlerde anılmaktadır.

Kendimi beyin damarlarımın en küçük hücrelerine kadar anlamak için zorlasam da, kutsal metinlere göre kimi peygamberlerin firar etmelerini anlayabileceğimi sanmıyorum. Bu öğrendiğim ve inandığım peygamber anlayışına aykırı geliyor. Eski ve Yeni Ahit’te olduğu gibi Kur’an’da da Yunus peygamberin memleketinden kaçtığı açıkça beyan edilmektedir.³⁷ “De ki: “Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçırırsanız, kaçmak size fayda vermez. Kaçsanız bile pek az bir zaman yaşatılırsınız (sonunda yine ölürsünüz).”³⁸ Bu ayetlerin kâfirlere ve münafıklara yönelik olduğu anlaşılıyor.

“O halde Allah’a kaçın, ben size O’nun tarafından görevlendirilmiş apaçık bir uyarıcıyım”³⁹ ayeti, geçmiş peygamberlerin ve özellikle kendisine inanmayanlara karşı Nuh’un bir uyarısını göstermektedir.

“Benim da’vetim, onlara kaçışlarını artırmaktan başka bir katkıda bulunmadı.”⁴⁰ Nuh senelerce hiç sinmeden sineleri güzellikle fethetmek için kavmine çağrıda bulunmuştu. Lakin nafile. İnanmayan kavmin özelliği yine ortaya çıkmıştı. Yine değişime direndiler. Kaçıp gittiler, ama nereye? Başka bir yere değil, sadece Nuh’un huzurundan kaçtılar, başlarını kuma gömdüler, onlar kaçtılar, Nuh ise hicret etti.

“Sizden korkunca aranızdan kaçtım, sonra Rabbim bana hükümdarlık verdi ve beni elçilerden yaptı.”⁴¹ Hz. Musa elçilikten önceki hayatını hikâye ederken Firavun’dan korkup kaçtığını itiraf ediyor âdetâ. Musa aynı korkunun izlerini hayatı boyunca da unu-

³⁷ Yunus, 1:1 vd; Saffat, 139-147; Matta, 12:39-41.

³⁸ Ahzab, 16.

³⁹ Zariyat, 50.

⁴⁰ Nuh, 6.

⁴¹ Şuara, 21.

tamamış ve bu yüzden kardeşi Harun'un da sürekli yanbaşında bulunmasını istemiştir. Ancak Musa'nın bu elçilik döneminde bütün korkularına karşın Firavun'dan korkup kaçma şansı yoktur.

“O gün insan: “Kaçacak yer neresi?” der”⁴² ayeti artık denizin bittiğini, gemilerin yakıldığını, umutların yıkıldığını, dünyada sağa sola kaçarak kendini kurtaran, kamufle eden insana “kral çıplak” dendiğini haber vermektedir. O gün durak da, duracak yer de Allah'ın huzurudur.

Kimi zaman hicret edilmesine yardım etmek hicret etmek kadar erdemlidir. Daha 13 yaşlarında bir çocuk iken Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in yatağında saklanarak O'nun hicret etmesine yardım etmesi tarihte az görülen bir fedailiktir.

Ya Hz. Ömer? Güpegündüz hicret etmemiş miydi? Yani kaçmamıştı, korkmamıştı. O giderken şöyle meydan okuyordu: “Anne babasını evlatsız, karısını kocasız bırakmak isteyen babayiğitlerinizi, işte şu vadide bekliyorum. Ardım sıra gelsin.”

Hz. Ömer'in hicretiyle karşılaştırıldığında, bizzat Hz. Peygamber'in hicreti esnasındaki ince ayarlara, tedbirler, planlara ve projelere, taktik ve stratejilere şaşırıp kalıyor insan. Yol arkadaşı ile beraber gece kapının arkasından, belki de parmaklarının ucuna basarak, kuzeye değil de en az beklenen güneye doğru yönelmesi, Ebubekir'in kölesi Amir b. Fühayra'yı ise ayak izlerini imha etmesi için geri göndermesi, Sevr mağarasında üç gün boyunca çilelere katlanarak kalması insanı hayretler içinde bırakıyor. Oysa aynı Rasul değil miydi göz açıp kapayıncaya kadar İsrâ ve Miraç hicretlerini yaşayan? Miraçtaki ve hicretteki hikmeti anlayana aşk olsun. Acaba Rasulullah hangisiyle bize örnek olmak istedi? Hicretle mi, miraçla mı? Birinde sebeplere ve vesilelere dört elle sarılma var, birinde sebep yok, vesile yok, el yok, yapışma yok. Sadece var olan bir şey var. Ve eşsiz bir varoluş.

Hicret ve Duygu

Dinlerin Ruhu adlı eserinde Edgar Quinet; “kâinat mutlak bir teslimiyet içinde. Huzursuz olan sadece insandır. Dış dünyanın sessizliği çılgına döndürüyor insanı. Ne istiyor? Aradığı ne? Bilmiyor ki. Yürüyor, boyuna çırpınıyor. Yer değiştiren yalnız vücudu mu? Hayır; insiyakları, duyguları, tanrıları da mütehavvil. Sonsuza susuz. Sonsuzluk peşinde hep.”⁴³ Quinet “insan yek katre-i hûn ve hezar endişe” diyen Sadi’yi haklı çıkartıyor. “İnsan bir damla kan ve baştanbaşa endişe.”

Hicret güle oynaya olmaz. Gözyaşı, hüznün, endişe, tedirginlik içermeli. Arkadaşlık, güven ve sadakat esasına bina edilmeyen bir hicret akamete uğramaya mahkûmdur. İşte Hz. Ebubekir. Mağaraya Hz. Peygamberden önce giriyor; tehlikeleri izale ediyor. Dizini yastık yapıp Peygamberin uyumasını sağlıyor. Gözyaşı damlıyor vech-i nuranisine seyyidil enbiyanın. O da, “Korkma! Allah bizimle beraberdir” cevabıyla arkadaşının gözyaşı katresine karşılık veriyor.

Yukarıda, hicret evvelemirde keşfetmek, değişmek, değiştirmek demiştik. Bu yüzden zordur. Zorlu yokuştur. Yokuştaki kuştur, ele geçiremezsin. Uçar gider. Sadece bakakalırsın ardından. Hele günümüz dünyasında hicret esnasında karşılaşılan garip/yabancı gelenekler ve bilinmeyen yabancı diller insanı daha da bir duygusal kılıyor, gözyaşlarını kalbe akıtmaya sebep oluyor.

Hicret yeni bir yaratış ve yaratılışa açılan bereketli bir kapı olarak görülmüştür. Tarih boyunca büyük insanlar, kahramanlar, şairler, sanatçılar, edipler, filozoflar tebdil-i mekân eylemişlerdir. Bazılarının ancak ölüleri dönebilmiştir memleketlerine. Memleket ne güzel bir kelime. Meliklik, malikiyet, meleklik, mülk gibi şeyleri çağırıştırıyor. Hicretten sonra gidilen yer memleketimiz olmuyor hiçbir zaman. Uzun süre gözler arkada kalanları özler. Memleketin aydınlığından, güvenliğinden gurbetin kasvetine tedirginliğine düşen ve kendilerini sürekli öksüz, yetim görenler kendi içlerine

⁴³ Meriç, *Kırk Ambar II*, 190.

dönüyorlar ve üretiyorlar. Sürekli bir arayış. Sürekli bir hicran sürekli bir çatlak olur kalpte ve beyinde.

Kalp ile akıl arasında gidip gelmeler hicretin belki de en d/ağlatıcısıdır. Bu koşuşturma esnasında ilham pınarları açılır bir bir. Nitekim şiir ve sanat bizzat birer hicret değil midir? Şairler şiirde kelimeleri asıl anlamlarından/vatanlarından koparıp sadece kendilerine özgü garip bir vatana taşıyorlar mı? Sanatta da objeler yine asıl varlıklarından kopartılarak adeta başka bir ülkeye/ilkeye götürülmekte, herkes ona anlamalı gözlerle bakmaktadır. Bunun gibi peygamberler de tarihin şairleridir. Yerleşmiş anlayışları değiştirmişler, insanları alışılmış düşünce, anlayış ve yaşayışlarından uyandırmışlar, hicret ettirmişlerdir.

Hicretin Çağrıştırdıkları

Tarihte cereyan eden örneklerine baktığımızda hicretin uzun bir ilahî davet esnasında karşılaşılan dayanılmaz zorluklardan sonra gerçekleşmiş olduğunu görürüz. Sözelimi, Peygamberimiz birçok hakaretler, saldırılar, itham ve iftiralar arasında tam 13 yıl mesajını duyurmaya çalışmıştır. O'na büyücü, sihirbaz, mecnun denildi. O'na inananları vicdansızca yıldırdılar, öldürdüler. Bütün peygamberlere de benzerleri yapıldı. Dahası değişik işkencelerden sonra hicret etmeye bile imkân ve fırsat bulamadan öldürülen enbiya bile olmuştur. İşte Zekeriya, Yahya, İsa vb.

Ehl-i hicret, Allah'tan bir vahiy ve işaretten sonra hicrete koyulmuşlardır. Bunun biricik istisnası Yunus peygamberdir. O kavmine çok kızmış, öfkelenmiş ve yola erken koyulmuştur. Bunun için Allah Hz. Muhammed'i uyarıyor: "Sen Rabbinin hükmüne sabret, balık sahibi (Yunus) gibi olma. Hani o, sıkıntidan yutkunarak (Allah'a) seslenmişti."⁴⁴

Demek ki hicret şirk ve korku, güvensizlik yurdundan islam ve iman yurduna intikaldir veya mistik anlamda mekânsal olmasa da bir halden başka bir hale intikaldir.

Hız. Peygamber ashabından bir kısmına Habeşistana hicret etmelerini şu sözlerle istemişti: “Orada kimseye zulmedilmesine izin vermeyen bir kral var.” Bu bir emn-ü eman hicreti idi. Ama Medine’ye hicret iman yurduna hicretti. Şu halde “darül eman” ve “darül iman” olmak üzere hicretin iki türünden bahsedilebilir.

Genel olarak zahirî hicret ve batınî hicretten bahsedilir. Batınî hicret kötülüğü emreden nefsin bu isteklerinden ve şeytanın vesveselerinden hicrettir. Zahirî olanı ise imtihandan dolayı din için bir yerden başka bir yere intikal etmektir. Batınî hicrete göndermede bulunulan Buhari’den menkul bir hadiste nebiy-i zışan diyorlar ki: “Müslüman, kendisi dışındaki Müslümanların elinden ve dilinden güvende oldukları kişidir. Muhacir ise Allah’ın yasakladıklarından içtinap edendir.”⁴⁵

Yine cismin ve kalbin hicretinden bahsedilmiştir. Bedenen iki mekân arasındaki hicret ve kalbin Allah ve Rasulüne hicreti. Asıl hicret işte budur. Çünkü beden kalbe tabidir. Bu yolla mümin Allah sevgisinden gayrısını, Allaha kulluktan ötesini terketmiş olur. Yani “Allaha kaçınız” ayetinin anlamı da budur, “senden sana sığınırım hadisinin de.” Öyleyse hicret bir intikal-i bedenî değil inkıyad-ı Rabbanî’dir.

Hicretin üvey evlatlarının, hormonlu meyvelerinin adı belki de getto ve diasporadır. Hicreti tam olarak anlayamamış, hicretin manevi boyutunu ihmal etmiş, öldürmek veya olmak için değil de, daha çok ölmek veya öldürmek için gerçekleştirilmiş göçlerin sonucunda oluşan toplanma kamplarına getto veya diaspora olarak bakılabilir. Getto hicretin tersine, öteki ile kaynaşma amaçlı değil ayrışma amaçlı, şehirde fakat şehirli olamayan, şehrin merkezine giremeyen göçmenler grubu. Diaspora ise birlik ve kaynaşma hedefli değil, kurtuluş amaçlı kaçış gösteren, toplanmayı değil yayılıp saçılmayı öngören, köklere bağlı kalmayı değil, sadece hayatta kalmayı merkeze koyan, siyasal ve ekonomik rengi ağır basan, çoğunlukla etnik ve dar dinsel kökene dayanan bir dalgalanıştır; asla duruluş değil.

⁴⁵ Buhari, İman, 3.

İnsanlık tarihinin en yaygın, etkili, dönüştürücü uygarlığı Batı uygarlığıdır. Çünkü bu uygarlık kavimler göçü, Slav göçleri, Cermen göçleri, Yahudi göçleri ve nihayet Zenci, Budist, Hindu, Çin ve Müslüman göçleriyle âdeta bir güç kazanmıştır. Beyin göçü sayesinde devamlılığını sağlayan bir medeniyet. Öbür yanda ise ruh göçünün temsil ettiği Uzakdoğu medeniyeti.

Sonuç olarak; ölmeden önce ölünüz emri gereğince, hesap gününde bize sorulacak olan soruyu bu âlemde sorarak “eyne’l-mefer” dedikten sonra, çağdaş savrululardan kurtulabilmek için “fe firrû ilallah” cevabıyla, dalgalı denizlerde sağlam limana demirmemeyi bir hicret türü olarak tercih etmenin zamanı gelmiştir diyebiliriz.



Is There Relief in Changing of Place or Where is the Refuge?

Citation/©: Albayrak, Kadir, (2008). Is There Relief in Changing of Place or Where is the Refuge?, MİLEL VE NİHAL, 5 (3), 81-104.

Abstract: Migration (or Hijra) is a very important phenomenon in human history. Prophets, heroes, nations and even some animals migrated throughout history. Essentially, it can be said that human history started with migration. Migration is a obligatory preference. Because it is last alternative. On the other hand, all prophets and religion founders had migrated in their life, but exceptions. So we can say that civilizations are fruits of migration. Islamic civilization also had developed and spread after the Prophet’s migration. The calendar year of Islam begins with this migration.

We attempted in this essay to write a semi-academic and aesthetic article about the phenomenon of migration. But it was an inquiry rather than a solution.

Key Words: Migration, hijra, religions and migration, migration today, escape, prophets and migration.

